ISSN 2078-6107. Вісник Львівського університету. Серія історична. 2015. Випуск 51. С. 463–477
Visnyk of the Lviv University. Series History. 2015. Issue. 51. P. 463–477

УДК 398.332.1(091)(477.82=161.2)

"ТО СТАРШЕ СВЯТО, ЯК ВЕЛИКДЕНЬ" – БЛАГОВІЩЕННЯ У ЗВИЧАЯХ ТА ОБРЯДАХ УКРАЇНЦІВ ВОЛИНІ

Юрій ПУКІВСЬКИЙ,
Проект "Локальна історія",
вул. Технічна, 6/1, 79000, Львів, Україна

Традиційна кадендарно-побутова обрядовість – одна з головних ділянок духовної культури етносу, яка тісно переплетена з його господарськими заняттями. Це чітко видно на прикладі весняного циклу свят українців. Можна констатувати, що на сьогодні багато елементів весняної кадендарно-побутової обрядовості українців зазнали суттєвої трансформації під впливом різноманітних чинників. У пропонованій статті розглянуто обрядово-звичаєвий супровід відзначення свята Благовіщення на теренах історико-етнографічної Волині. На основі польового етнографічного матеріалу відображено локальні традиції святкування, з'ясовано значення і символіку окремих обрядодій. Висловлено припущення про приуроченість до свята звичаю "полазник". Встановлено, що попри те, що Благовіщення вважалося одним із найбільш несприятливих днів у році, воно було рубіжною точкою початку нового сільськогосподарського сезону.

Ключові слова: народний календар, Благовіщення, звичаї, обряди, історико-етнографічна Волинь.

Однією з головних дат річного кола народного календаря українців, і волинян зокрема, вважається Благовіщення, яке, крім цього, є одним з найважливіших християнських свят. Дата святкування Благовіщення пов'язана з датою Різдва, якій вона передує рівно на дев'ять місяців, припадаючи на 7 квітня. Високий християнський статус Благовіщення, його приуроченість Богородиці значною мірою вплинули на обрядовість цього дня, саму назву свята, зумовили певні особливості його відзначення. Це стосується передусім скасування обмеження щодо харчування в цей день, хоча Благовіщення припадає здебільшого на період Великого посту. За церковними приписами, під час цього свята можна їсти рибу, однак волиняни зазвичай вживали і скоромні страви: "*Благовіщення, то так, як Великодень. То вже на Благовіщення дозволяють їсти скоромно в той день, бо то радісний день*" (с. Литовеж Іваничівського р-ну Волинської обл.)[1]. На теренах галицької частини історико-етнографічної Волині локально виявлено традицію вживати в їжу варені яйця, а також качати їх по землі: "*Саме яйця*

[1] Польові етнографічні матеріали до теми "Весняна календарна обрядовість", зафіксовані Пуківським Юрієм Володимировичем в Іваничівському районі Волинської області, 29–30 липня 2011 р., Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ імені Івана Франка), ф. Р-119, оп. 17, спр. 377-Е, арк. 11.

© *Пуківський Ю., 2015*

мало ся їсти на Благовіщення. Яйця варили і ми, діти, виходили ше качалися яйцями, бо нині Благовіщення. Яйця варені ми всі мали в жменях і діти качали на стежці, бо нині Благовіщення" (с. Завидче Радехівського р-ну Львівської обл.)[2].

Дуже часто волиняни прирівнюють Благовіщення за значущістю до Великодня, що засвідчує широковідома народна прикмета: "*Яка погода на Благовіщення – така й на Великдень*"[3]. Численні етнографічні фіксації цієї прикмети в різних регіонах України дозволяють вважати її загальноукраїнською[4]. Крім цього, в селах галицької частини історико-етнографічної Волині побутує переказ про те, як Великдень співпав у часі з днем Благовіщення: "*То старше свято, як Великдень. Баба моя казала, шо було таке одного року, шо вийшло і Благовіщення, і Великдень на один день. І священик в церкві відправляв і забувся тії кондаки, там тії тропарі прочитати, шо на Благовіщеня. А вдосвіта правилося, бо на Великдень правлять завсіди вдосвіта. І паску святять вдосвіта, і всьо. І посвятили паску – і не видно, і не видно, і не видно на дворі. Ну, і шо сталося? І вже бачут, шо котра година, і не видно на дворі. Аж потім нагадалисі, шо священик не прочитав. Він прочитав, а сонце вже високо було. То дуже велике свято"* (с. Станіславчик Бродівського р-ну Львівської обл.)[5].

Прикметно, що наведений фольклорний сюжет є властивим також для традиції інших етнографічних районів, зокрема Гуцульщини[6], Бойківщини[7]. Свого часу його записав в рідному селі Нагуєвичах (нині – Дрогобицького р-ну Львівської обл.) Іван Франко[8]. Не можна не зауважити й інше: зміст процитованого переказу відображає ставлення до Благовіщення як до "старшого" свята, ніж Великдень[9].

---

[2] Польові етнографічні матеріали до теми "Весняна календарна обрядовість", зафіксовані Пуківським Юрієм Володимировичем у Бродівському та Радехівському районах Львівської області, 7–16 липня 2011 р., Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 376-Е, арк. 84–85.

[3] Польові етнографічні матеріали до теми "Весняна календарна обрядовість", зафіксовані Пуківським Юрієм Володимировичем у Славутському районі Хмельницької області, 11–25 липня 2007 р., Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 187-Е, арк. 4, 25.

[4] Олександр Васянович, "Метеорологічні прикмети в народному календарі українців Полісся," *Народна творчість та етнографія* 2 (2005): 88; Николай Маркевич, *Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян* (Киев: Добровольное общество любителей книги УССР, 1991), 3; Зоряна Мацюк, *Із народу не викинеш: Діалектний словник фразеологізмів* (Луцьк: Вежа, 2006), 71.

[5] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 376-Е, арк. 23.

[6] Антін Онищук, "Народний калєндар. Звичаї й віруваня, привязані до поодиноких днів у році, записав у 1907–10 р. в Зеленици, Надвірнянського пов[іту]… народн[ий] учитель," *Матеріяли до української етнольогії* 15 (1912): 32–33.

[7] Корнелій Кутельмах, "Календарна обрядовість як етногенетичне джерело," в *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4 т.*, ред. Степан Павлюк (Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006), т. 2, 527.

[8] *Галицько-руські народні приповідки: у 3 т.*, зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко, 2-е вид. (Львів: ЛНУ імені Івага Франка, 2007), т. 1, 100–101.

[9] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 376-Е, арк. 58.

Вочевидь, це пов'язано з християнською основою свята, позаяк, згідно з біблійною історією, Благовіщення Богородиці передувало народженню і воскресінню Ісуса Христа. Ще одним аргументом щодо значимості цього свята слід вважати традицію святкувати і наступний день, який називають "Благовісником": "*Два дні святкують - Благовіщення і Благовісника*" (с. Угольці Гощанського р-ну Рівненської обл.)[10]; "*На другий день це Благовісник щитається*" (с. Крученець Черняхівського р-ну Житомирської обл.)[11]; "*Ничого не роблять ні на Благовіщення, ні на другий день – Благовісника*" (с. Довжки Славутського р-ну Хмельницької обл.)[12].

У загальнослов'янському контексті в цілому Благовіщення відзначається як початок весни, день "відкриття землі", пробудження її від сну, вихід із землі змій, жаб, мишей, комах, появи нечистої сили[13]. Водночас в українській традиції це свято належить до найбільш несприятливих днів у році[14]. Саме тому з днем Благовіщення пов'язана низка прикмет і повір'їв, які мають захисну функцію. Одне з народних означень Благовіщення, зафіксованих на теренах Волині, влучно передає його світоглядне сприйняття: "*То строге свято*" (с. Бордуляки Бродівського р-ну Львівської обл.)[15].

На Благовіщення волиняни беззастережно утримуються від будь-якої роботи. Респонденти стверджують, що "*на Благовіщення пташка гніздечка не в'є, а дівка косу не плете*" (с. Хмільне Радехівського р-ну Львівської обл.)[16]; "*пташки гнізда не в'ють на Благовіщення*" (с. Угольці Гощанського р-ну Рівненської обл.)[17]. Відзначимо, що це повір'я відоме на всьому східнослов'янському просторі[18]. Саме з Благовіщенням пов'язаний переказ про зозулю: "*Благовіщення, – то велике свято. То, кажуть, навіть пташки гнізда не в'ють на Благовіщеннє. А зозуля робила гніздо, то так і не має його, підкидає в чужі гнізда, несе яйця. А сама зозуля не висиджує. То так кажуть,*

[10] Польові етнографічні матеріали до теми "Весняна календарна обрядовість", зафіксовані Пуківським Юрієм Володимировичем у Гощанському районі Рівненської області, 3–17 липня 2009 р., Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 27.

[11] Польові етнографічні матеріали до теми "Весняна календарна обрядовість", зафіксовані Пуківським Юрієм Володимировичем у Черняхівському, Володар-Волинському та Червоноармійському районах Житомирської області, 3–13 липня 2013 р., Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 519-Е, арк. 7.

[12] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 187-Е, арк. 58.

[13] Никита Толстой, "Благовещение," в *Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т.*, ред. Никита Толстой (Москва: Международные отношения, 1995), т. 1, 182.

[14] Татьяна Агапкина, *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл* (Москва: Индрик, 2002), 71.

[15] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 376-Е, арк. 6.

[16] Там само, арк. 97.

[17] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 24.

[18] Татьяна Агапкина, "Очерки весенней обрядности Полесья," в *Славянский и балканский фольклор. Этнолингвистическое изучение Полесья*, ред. Никита Толстой (Москва: Индрик, 1995), 44.

шо вона на Благовіщення робила гніздо" (с. Жашковичі Іваничівського р-ну Волинської обл.)[19].

У цей день волиняни намагаються нічого не давати з хати[20]. Особливо остерігаються позичати в надвечір'я свята: "*І жиб ніц по заході сонця вже з дому не дати. Не позичити нікому. Не треба йти до нікого пожичати і ніхто не дасть вже перед заходом сонця. Перед Благовіщенням жиб не йти*" (с. Гута Сокальського р-ну Львівської обл.)[21]. Відповідне застереження супроводжують повір'я про те, що "*ті, шо знають, то тії йдуть [позичати]*" (с. Дорогобуж Гощанського р-ну Рівненської обл.)[22]; "*Той, хто прийде на Благовіщення позичати, він – відьма*" (с. Грицеволя Радехівського р-ну Львівської обл.)[23]; тоді відьми можуть "*поробити корові*"[24]. Цікаво, що гуцули також уникали позичок упродовж року в благовісний день (той, на який припало Благовіщення), аби нічого не пошкодило худобі[25].

Із захистом від відьми власне в це свято пов'язане повір'я, зафіксоване на початку XX ст. у північно-східній частині історико-етнографічної Волині (с. Щигліївка, нині Коростишівського р-ну Житомирської обл.). Згідно з ним, щоб відьма не відбирала у корів молоко, під порогом хліва необхідно було закопати "бігуна" – яйце, знесене куркою до схід сонця на Благовіщення[26]. Подібні обрядодії виконували і на теренах Середнього Полісся, промовляючи водночас, що відьма зможе приступити до корів тоді, коли з цього яйця буде квочка[27]. Оберігаючи садибу від відьми, мешканці Західного Полісся обводили сокирою чи косою лінію по землі навколо хати[28]. Гуцули вірили, що зі знесеного в цей день яйця можна вивести Юду, який служитиме господареві[29]. Повір'я про активізацію відьом на Благовіщення зумовлені, вочевидь, згаданим сприйняттям свята як вкрай небезпечного періоду. Відзначимо, що поширені вони здебільшого на теренах Західної Волині.

Крім цього, на теренах досліджуваного краю вдалося зафіксувати відомості про те, що на Благовіщення небажаними гостями в хаті вважали дівчину чи людину похилого віку, на відміну від молодого парубка: "*Іно так казали, шо би*

[19] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 377-Е, арк. 31.

[20] Там само, спр. 377-Е, арк. 49; спр. 376-Е, арк. 18.

[21] Там само, спр. 375-Е, арк. 36.

[22] Там само, спр. 297-Е, арк. 21.

[23] Там само, спр. 376-Е, арк. 51.

[24] Там само, арк. 6.

[25] Володимир Шухевич, *Гуцульщина*, 2-ге вид. (Верховина: Журнал "Гуцульщина", 1999), ч. 4, 218.

[26] Фольклорні та етнографічні матеріали, зібрані окремими кореспондентами в Житомирській обл., 1923–1930, Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України (далі – АНФРФ ІМФЕ), ф. 1-7, од. зб. 721, арк. 10.

[27] Елена Левкиевская, *Славянский оберег. Семантика и структура* (Москва: Индрик, 2002), 139.

[28] Светлана Толстая, *Полесский народный календарь* (Москва: Индрик, 2005), 511.

[29] Шухевич, *Гуцульщина*, 219.

не йти до нікого, бо то має перше прийти хлопець. Так як на Новий рік, шо хлопець має прийти. Хлопець, то є хлопець, а дівчина, то є дівчина. А рано на Благовіщення не йти до нікого до хати, бо ніхто того не любе, жиби хтось прийшов. Ну, як там ше хлопець прийде, то ше ніц не кажіть. А вже дівчина, не дай Бог, шоб прийшла, бо, кажуть, буде цілий рік нездалий" (с. Гута Сокальського р-ну Львівської обл.)[30]. Інший приклад: "*І не мона, кажуть, шоб стара людина, така немочна, заходила в хату, а шоб заходили молоді люди, хлопці*" (с. Клепачі Славутського р-ну Хмельницької обл.)[31].

Описане явище нагадує обряд "полазника". Його основою є повір'я про те, що перший відвідувач, який приходить до хати, приносить сім'ї щастя або невдачу на цілий рік[32]. Згідно з більшістю дотеперішніх етнографічних фіксацій, зазначений обряд характерний для зимового циклу народного календаря[33]. Проте, наприклад, на теренах Полісся, Слобожанщини "полазник" приурочувався до першого дня Великого посту[34], а за матеріалами із Закарпаття, звичаю "полазника" дотримувались і в день Благовіщення[35]. Підтвердження пов'язаності "полазника" із зазначеним святом серед волинян виявляємо в описі звичаїв с. Зіболків (нині Жовківського р-ну Львівської обл.) Ярослава Пастернака: "На Благовіщенє третий полаз – до хати не лазь"[36]. Як довів сучасний етнолог Михайло Глушко, первісно обрядодії "полазника" виконували саме весною – напередодні прокладання першої борозни, позаяк його головним об'єктом був віл[37]. Припущення про приуроченість "полазника" до Благовіщення засвідчують відомості з інших регіонів України, де в минулому починали сіяти ярину саме після цього свята[38].

[30] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 375-Е, арк. 36.

[31] Там само, ф. Р-119, оп. 17, спр. 187-Е, арк. 69.

[32] Олекса Воропай, *Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис* (Київ: Оберіг, 1993), 10.

[33] Володимир Галайчук, "Різдвяно-водохресні свята в околицях Кременця," *Вісник Львівського університету. Серія історична* 44 (2009): 226, 233; Вера Усачева, "Полазник," в *Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т.*, ред. Никита Толстой (Москва: Международные отношения, 2009), т. 4, 128.

[34] Толстая, *Полесский народный календарь*, 184; Митрофан Дикарев, "Народний калєндар Валуйського повіту (Борисівської волости) у Воронїжчинї," *Материяли до українсько-руської етнольогії* 6 (1905): 163–164.

[35] Михайло Тиводар, "Весняні скотарські свята, обряди та вірування населення Українських Карпат (друга половина XIX – середина 40-х років XX ст.)," *Народна творчість та етнографія* 5 (1990): 34; Михайло Тиводар, *Етнографія Закарпаття: історико-етнографічний нарис* (Ужгород: Ґражда, 2011), 327.

[36] Ярослав Пастернак, "Звичаї та вірування в с. Зіболках, Жовківського повіту," *Матеріяли до етнології й антропології* 21–22 (1929): 332.

[37] Михайло Глушко, "Походження "полазника" як звичаю зимової календарної обрядовості українців (нова концепція)," *Народна творчість та етнографія* 3 (2003): 83–89; Михайло Глушко, *Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема)* (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003), 97.

[38] Михайло Зубрицький, "Народній календар, народні звичаї і повірки, привязані до днів в тиждни і до рокових сьвят. (Записані у Мшанці, Староміського повіту і по сусідніх селах)," *Материяли до українсько-руської етнольогії* 3 (1900): 40; Агатангел Кримський, *Звенигородщина*.

У цьому контексті треба згадати й інше: день Благовіщення є важливою віхою у сільськогосподарському календарі. До нього волиняни, як й українці загалом[39], не починали польових робіт, позаяк вірили, що турбувати землю можна було лише опісля: "*Землі не зачіпати до Благовіщення*" (с. Зимне Володимир-Волинського р-ну Волинської обл.)[40];"*Від Введення […] та й до […] Благовіщення […] землі не мона чіпати, бо вона віддихає*" (с. Клепачі Славутського р-ну Хмельницької обл.)[41]. Згідно з віруваннями, "*земля спить […] до Благовіщення*" (с. Пляшева Радивилівського р-ну Рівненської обл.)[42]; "*Як Благовіщення пройде, тоді вже одкривається земля. А до Благовіщення ще земля замикана*" (с. Грушки Володар-Волинського р-ну Житомирської обл.)[43]. Саме тому лише після цього дня починали орати та сіяти[44]. Ще дослідник кінця XIX ст. Іван Беньковський зауважив, що волиняни вважали: від Благовіщення настає вже справжня, правдива весна[45]. Зайвим підтвердженням цьому є поширена серед українців Волині приповідка: "*До Благовіщення зими не лай і саней не ховай*"[46]. Схоже повір'я побутувало в інших етнографічних районах України. Наприклад, бойки переконані: "*Як посієш до Благовіщення, то нічого не виросте*"[47]. Крім цього, волиняни вірили, що в той день, на який припало Благовіщення, слід звозити на тік перші снопи, – щоб у скиртах не заводились миші[48].

Спорадично на теренах Волині до Благовіщення випікали обрядове печиво, яке стосується орнітологічної тематики – "буськову лапу"[49] ("*Така лапа і так*

Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектичного: відтворення з авторського макету 1930 р. (Черкаси: Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2009), 287; Корнелій Кутельмах, "Аграрні мотиви в календарній обрядовості поліщуків," у *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*, ред. Степан Павлюк і Михайло Глушко (Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999), вип. 2, 206.

[39] Михайло Максимович, *Дні та місяці українського селянина: етнографічна розвідка*, упоряд., пер. з рос. В'ячеслав Гнатюк (Київ: Обереги, 2002), 28; Олександр Курочкін, "Календарні звичаї та обряди," в *Українці: історико-етнографічна монографія у двох книгах*, ред. Олесь Пошивайло (Опішне: Українське народознавство, 1999), кн. 2, 319.

[40] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 429-Е, арк. 10.

[41] Там само, арк. 69.

[42] Там само, спр. 345-Е, арк. 59.

[43] Там само, спр. 519-Е, арк. 25.

[44] АНФРФ ІМФЕ, ф. 1-7, од. зб. 721, арк. 10.

[45] Иван Беньковский, "Народныя поверия, суеверия и приметы, приуроченныя к "Благовищеню"," *Киевская старина* 80, кн. 5, отд. 2 (1903): 99.

[46] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 187-Е, арк. 35, 53; спр. 297-Е, арк. 31; спр. 345-Е, арк. 6, 8, 21.

[47] Там само, спр. 254-Е, арк. 82.

[48] Александр Братчиков, "Домашняя жизнь волынских крестьян, их нравы, обычаи и предрассудки. Материалы для этнографии и статистики," *Материалы для исследования Волынской губернии в статистическом, этнографисеском, сельско-хозяйственном и других отношениях* 2 (1869): 43; Андрей Ясинский, "Статистическое описание села Ярославич Дубенскаго уезда," *Волынские губернские ведомости. Часть неофициальная* 52 (1859): 111.

[49] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 22.

ножем виріжать (виріжуть. – *Ю. П.*), *і таку лапу зроблять*"[50]) у формі п'ятипалої лапи птаха. Традиція "буськових лап" була поширена в Україні передусім на теренах Західного Полісся, а також на суміжних територіях Білорусі та Польщі[51]. У межах історико-етнографічної Волині традиція виготовлення "буськової лапи" дотепер зафіксована у Млинівському[52], Рівненському[53], північній частині Гощанського[54] та Корецькому[55] районах Рівненської обл., а також спорадично в північній частині Славутського району Хмельницької обл.[56]. Отже, терени історико-етнографічної Волині є периферією поширення описаного звичаю.

Очевидно, що приуроченість згаданого печива до свята Благовіщення невипадкова. Дослідники, які торкалися цього питання, по-різному трактують семантику "буськової лапи". Зокрема, російський етнолінгвіст Тетяна Агапкіна пов'язує її виготовлення з повір'ям (загальновідомим, до речі, серед волинян[57]) про те, що лелека до Благовіщення має знести перше яйце[58], а Людмила Герус – з появою перелітних птахів[59]. Справді, випікання печива, яке своєю формою та назвою символізувало птахів, народна свідомість приурочувала до зустрічі весни, адже її прихід віщувало повернення птахів з вирію. На теренах Західного Полісся на Благовіщення діти ходили з цим печивом по вулиці. Якщо вони бачили птахів, то підносили його вгору й співали: "*Бусел, бусел, на тобі гальопу, дай мені житечка копу*"[60]. З цими ж словами зверталися до вперше побаченого птаха і на Поділлі, підносячи йому шматочок хліба[61]. Подібних словесних формул, на жаль, не вдалося зафіксувати на Волині, хоча зустріч лелек супроводжувалася певними обрядодіями:"*Як перший раз побачиш бузька, як летить, треба бігти, ноги не будуть боліти*" (с. Великий Скнит Славутського р-ну Хмельницької обл.)[62]; "*На Благовіщення то буськи прилітають, вже вони*

[50] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 19.

[51] Александр Страхов, *Культ хлеба у восточных славян. Опыт этнолингвистического исследования* (Мюнхен: Отто Загнер, 1991), 133–134; Людмила Герус, "Типи, форми, функції обрядового печива до дня сорока св. Мучеників, Благовіщення на Поліссі (у контексті слов'янської традиції)," *Народознавчі зошити* 3–4 (2006): 521.

[52] Микола Давидюк, "Традиційне харчування волинян," *Народна творчість та етнографія* 2 (2006): 66.

[53] Тетяна Пархоменко, *Календарні звичаї та обряди Рівненщини: матеріали польових досліджень* (Рівне: Видавець Олег Зень, 2008), 42.

[54] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 13, 19, 22.

[55] Ірина Несен, "Лелека в народних уявленнях Правобережного Полісся," *Сіверянський літопис* 5 (2008): 125.

[56] Несен, "Лелека в народних уявленнях," 125; Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 117, спр. 187-Е, арк. 84.

[57] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 187-Е, арк. 27, 32; спр. 377-Е, арк. 30, 49.

[58] Татьяна Агапкина, *Этнографические связи календарных песен. Встреча весны в обрядах и фольклоре восточных славян* (Москва: Индрик, 2000), 238.

[59] Герус, "Типи, форми, функції обрядового печива," 524.

[60] Агапкина, "Очерки весенней обрядности Полесья," 41.

[61] Воропай, *Звичаї нашого народу*, 156.

[62] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 187-Е, арк. 2.

є. Як перший раз летить бусько, то треба бігать, шоб ноги не боліли" (с. Дорогобуж Гощанського р-ну Рівненської обл.)[63]. І досі побутує повір'я: "*Як перший раз побачиш летючого лелеку, - то добре*" (с. Дорогобуж Гощанського р-ну Рівненської обл.)[64].

Натомість Олександр Страхов дотримується думки, що "буськова лапа" символізує акт запліднення землі[65]. Київська дослідниця Ірина Несен уважає його першим (весняним) торканням землі ногами птаха. Аргументом цього твердження є те, що, за матеріалами зі Східної Волині, приліт лелек співпадав у часі з початком оранки[66]. Запропонована версія видається нам найбільш ймовірною. Відповідне символічного значення "буськової лапи" засвідчує традиція випікання благовіщенського печива у вигляді сільськогосподарських знарядь (плуга, борони), яка збереглася на Поліссі. На теренах Західного Полісся це печиво готували подекуди в перший день Великого посту, а на території Середнього Полісся – в Середохресну середу[67].

Випікання "буськових лап" викликає зацікавлення також тому, що приготування будь-яких інших страв у день Благовіщення суворо заборонялося: "*Колись не палили люди. Ніхто не палив. Худобі мали поварано. І тепер в нас не варять*" (с. Новоставці Радехівського р-ну Львівської обл.)[68]; "*Ніхто нічо не робить. На палять і не варать*" (с. Старики Горохівського р-ну Волинської обл.)[69]; "*Благовіщення такий день, як і Паска. Їсти навіть не варили на Благовіщення*" (с. Новопіль Черняхівського р-ну Житомирської обл.)[70]. Поліщуки ж не розпалювали в печі, не готувати їжу і не пекли хліб з метою уникнення засухи[71].

У с. Старосіллі Іваничівського району Волинської обл. виявлено цікавий звичай: "*На Благовіщеннє нічого не мона. Навіть і курей не кликали "ой тю-тю" – їсти давати. Їсти не давали курам і не кликали, бо вони збитки роблять. Будуть дерти ціле літо. […] Кинули вчора стілько, жоб нині вони понаїдалисі і всьо. Але не кликали їх, як то "тю-тю, тю-тю, тю", бо будуть драпати города*"[72]. Процитована інформація корелює із звичаєм,

[63] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 19.

[64] Там само, арк. 17.

[65] Страхов, *Культ хлеба у восточных славян*, 141.

[66] Несен, "Лелека в народних уявленнях," 123–124.

[67] Страхов, *Культ хлеба у восточных славян*, 135; Валентина Борисенко, "Повсякденна їжа і ритуальні страви," у *Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження*, ред. Валентина Борисенко (Київ: Родовід, 1997), 219; Кутельмах, "Аграрні мотиви," 207.

[68] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 376-Е, арк. 55.

[69] Там само, спр. 345-Е, арк. 41.

[70] Там само, спр. 519-Е, арк. 38.

[71] Олександр Васянович, "Метеорологічні знання та вірування українців-поліщуків, пов'язані з днем Благовіщення," *Західне Полісся: історія та культура* 2 (2006): 215.

[72] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 377-Е, арк. 49.

поширеним на Поділлі[73] та Гуцульщині[74], за яким у день Благовіщення виганяли домашніх тварин на вулицю, аби "самі за себе дбали". Помітною є також паралель із забороною годувати курей на Різдво, аби не хотіли багато їсти впродовж року[75].

Мешканці Східної Волині подекуди пов'язують день Благовіщення із популярною метеорологічною прикметою, пов'язаною з поведінкою бджіл: "*Кажуть, за скільки днів бджоли вилетять перед Благовіщенням, то стільки днів буде холоду ще*" (с. Дорогобуж Гощанського р-ну Рівненської обл.)[76]; "*Це як до Благовіщення вилетять рано бджоли, то буде довше весна. А як вилетять послє Благовіщення, то скора весна*" (с. Крученець Черняхівського р-ну Житомирської обл.)[77]; "*Казали, як до Благовіщення вилетять пчоли, то ще будуть сидіть після Благовіщення чи це дві неділі чи три, що це буде холод*" (с. Грушки Володар-Волинського р-ну Житомирської обл.)[78]. Таке прогнозування широковідоме у поліщуків[79], натомість на більшій частині історико-етнографічної Волині наведена прикмета частіше стосується дня Теплого Олекси (30 березня).

Переважно в Західній Волині (особливо в галицькій її частині) побутує переконання, за яким на Благовіщення не можна торкатися насіння[80] і навіть дивитися на нього[81]. Згідно з народним уявленням, через недотримання цієї заборони воно не зійде[82], погано вродить[83], а то й зовсім "*переміниться*"[84], тобто виросте не те, що сіяли (наприклад, замість пшениці виросте кукіль[85]). Співзвучні заборони зафіксовано й на території Західного Полісся[86].

Однак, до Благовіщення волинські господині намагаються обов'язково посадити на городі часник і цибулю: "*Цибулю, шоб рубаки (хробаки. – Ю. П.) не їли, треба садити перед Благовіщеням"* (с. Бордуляки Бродівського р-ну Львівської обл.)[87]; "*До Благовіщення я садила часник зимовий, бо то ше сі рахувала зимова земля. Але часник виходив так, як має бути*" (с. Войславичі

[73] Воропай, *Звичаї нашого народу*, 193; Олег Смоляк, *Весняна обрядовість Західного Поділля в контексті української культури* (Тернопіль: Астон, 2004), ч. 1, 19.
[74] Шухевич, *Гуцульщина*, 218.
[75] Пастернак, "Звичаї та вірування в с. Зіболках," 349.
[76] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 21.
[77] Там само, спр. 519-Е, арк. 7.
[78] Там само, арк. 25.
[79] Васянович, "Метеорологічні прикмети в народному календарі," 88.
[80] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 376-Е, арк. 14.
[81] Там само, арк. 51.
[82] Там само, арк. 72.
[83] Там само, спр. 375-Е, арк. 36.
[84] Там само, спр. 376-Е, арк. 14.
[85] Там само, арк. 67.
[86] Агапкина, "Очерки весенней обрядности Полесья," 44.
[87] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 376-Е, арк. 6.

Сокальського р-ну Львівської обл.)[88]; "*Часник ярий до Благовіщення аби посадити, – то добре*" (с. Хоробрів Сокальського р-ну Львівської обл.)[89].

Повсюдно на теренах Волині розповсюджене загальновідоме в українців повір'я про те, що народжена на Благовіщення дитина або тварина ("благовісник") буде калікою[90]. Власне, й сама лексема "благий" вживається у значенні "худий"[91], "вбогий", "поганий"[92], "немічний", "слабкий"[93]. Тут доцільно навести добре відому українську приказку: "З благовісного теляти добра не ждати"[94]. Волиняни вірили, що "все народжене в цей день неспосібне до життя"[95]. На теренах Волині вдалося зафіксувати дотичну за змістом до цього повір'я інформацію: "*Кажуть, квочку садить на Благовіщення не можна. Ну, яйце знесене на Благовіщення, як посадиш під квочку, то буде з двома ногами, з двома головами*" (с. Вільгір Гощанського р-ну Рівненської обл.)[96]. Заборону підкладати яйця під домашню птицю на Благовіщення можна вважати загальноволинською. Своєрідне пояснення цієї дії зафіксоване у Бродівському районі Львівської обл.: "*Відьма вкраде яйця, як садити*"[97]. На теренах Західної Волині інформатори стверджували, що для того, аби убезпечитися від приплоду домашніх птахів з фізичними вадами, у зазначений день зовсім не можна торкатися яєць: "*Яїчок не можна зачіпати. Де во в гніздах кури несуться, то на Благовіщення не можна зачіпати […]. Або будуть курєтка тиї во..., інваліди будуть: тоє буде кривоє, тоє ше такоє. Запріщали так і гусині, і качині, і курині, шоб на Благовіщення не зачіпати*" (с. Стара Лішня Іваничівського р-ну Волинської обл.)[98]. У деяких випадках дотримувалися заборони підкладати під квочку яйця, які були знесені в цей день: "*Не садять квочки на Благовіщення. Даже яйця не беруть того, що на Благовіщення кури знесуться*" (с. Дорогобуж

[88] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 375-Е, арк. 28.

[89] Там само, спр. 298-Е, арк. 7.

[90] Павел Чубинский, *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования* (Санкт-Петербург: Типография В. Безобразова и Комп., 1872), т. 3, 10; Прикмети, вірування, звичаї та обряди, пов'язані зі святами весняного циклу, 1928–1929, АНФРФ ІМФЕ, ф. 1-3 (дод.), од. зб. 308, арк. 161.

[91] Григорій Аркушин, *Словник західнополіських говірок: у 2 т*. (Луцьк: Редакційно-видавничий відділ "Вежа" Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2000), т. 1, 22.

[92] Панас Лисенко, *Словник поліських говорів* (Київ: Наукова думка, 1974), 33.

[93] Борис Грінченко, *Словарь української мови: в 4 т*., репринт. вид. за 1907–1909 рр. (Київ: Наукова думка, 1996), т. 1, 70.

[94] Максимович, *Дні та місяці українського селянина*, 29.

[95] Прикмети, вірування, звичаї та обряди, пов'язані з весняними святами. Матеріали зібрані різними збирачами в різних областях України, 1928–1929, АНФРФ ІМФЕ, ф. 1 (дод), од. зб. 309, арк. 42.

[96] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 7.

[97] Там само, спр. 376-Е, арк. 6.

[98] Там само, спр. 377-Е, арк. 21.

Гощанського р-ну Рівненської обл.)[99]; "*Яйце, знесене на Благовіщення, як посадиш під квочку, то буде з двома ногами, з двома головами*" (с. Вільгір Гощанського р-ну Рівненської обл.)[100]. Аналогічне повір'я відоме населенню Західного Полісся[101]. Інакше кажучи, день Благовіщення сприймається, як вкрай несприятлива пора для будь-якого зародження, творення. І досі волиняни не парують велику рогату худобу та інших домашніх тварин на Благовіщення, вірячи, що це може призвести до появи приплоду з вадами:"*Навіть, як корова за бугаями, то не можна вести. Шо може урод вродитися. І я колись робила на фермі, а корів то було багато, і на Благовіщення повели корову запліднили. І вона вродила теля з двома головами. […] Те теля подохло*" (с. Смолява Горохівського р-ну Волинської обл.)[102]; "*Як свині водили до кнура. А мала свиня поросята, бо водили на Благовіщення, то поросята сліпі були. Криві і сліпі. Так їден дядько розказував, каже, маю дуже файні поросята, але мушу малими їх нищити, бо і сліпі, і криві*" (с. Станіславчик Бродівського р-ну Львівської обл.)[103].

Вочевидь, під впливом зазначеного українці історико-етнографічної Волині поширюють уявлення про народження в цей день "благовісників" також на вагітних жінок. Зокрема, на Благовіщення їм не можна нічого шити та різати: "*То все не положено робить вагітним на Благовіщення. Гудзики не пришивать, не шить нічого, не різать*" (с. Вільгір Гощанського р-ну Львівської обл.)[104]. Згідно з повір'ям, у разі недотримання табу, майбутня мати відріже що-небудь своїй дитині (тобто, вона буде без якоїсь частини тіла), або пришиє дитині язика (вона буде гаркавити)[105]. Відповідно за аналогією: якщо вагітна жінка "*мастить хату – замастить очі, пряде – напряде лишнього пальця*"[106]. Подібні пересторогі побутували в українців Середнього Подніпров'я[107].

Розглянувши особливості свята Благовіщення на теренах історико-етнографічної Волині, цілком впевнено можна стверджувати про те, що його обрядова структура відзначається синкретизмом, поєднанням різних, інколи протилежних за своїм значенням мотивів. Так, з одного боку, Благовіщення вважається одним з найбільш несприятливих днів у році, про що свідчать присутні

[99] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 297-Е, арк. 13.
[100] Там само, арк. 7.
[101] Дмитрий Зеленин, *Описание рукописей Ученого архива Императорского Русского Географического Общества* (Петроград: Издательство Императорского Русского Географического Общества, 1914), вып. 1, 276.
[102] Архів ЛНУ імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 345-Е, арк. 22.
[103] Там само, спр. 376-Е, арк. 67.
[104] Там само, спр. 297-Е, арк. 7.
[105] АНФРФ ІМФЕ, ф. 1-3 (дод.), од. зб. 312, арк. 300.
[106] Там само, ф. 1 (дод.), спр. 309, арк. 42.
[107] Кримський, *Звенигородщина*, 286.

в його звичаєвості численні заборони та пересторогі щодо виконання низки видів діяльності. Згідно з народною уявою, порушення цих табу є дуже небезпечним і зазвичай приносить шкоду.

Однак обрядовість цього свята у волинян не вичерпується лише одними заборонами та обмеженнями. Благовіщення – це також важлива віха у сільськогосподарському календарі, адже з ним пов'язані повір'я про пробудження землі. Звідси й сприйняття свята як порубіжжя, як початку справжньої весни, нового сезону господарських робіт тощо. Про це свідчать благовіщенські обряди, основною метою яких є забезпечення добробуту на цілий рік. Також потрібно визнати: незважаючи на те, що Благовіщення – одне з найбільших християнських свят у році, в народній свідомості його первісний християнський смисл мало помітний.

"HOLIDAY OLDER THAN EASTER" – CUSTOMS AND RITUALS OF ANNUNCIATION IN UKRAINIANS OF VOLHYNIA

Yuriy PUKIVSKYI
Project "Local History",
6, Tehnichna str., 79000, Lviv, Ukraine

Annunciation is one of the main dates of the annual cycle of the folk calendar of Ukrainians, and Volhynians in particular. Moreover, it is one of the most important Christian holidays. The date of the celebration of the Annunciation is related to the date of Christmas, which it precedes for exactly nine months, falling on April 7. The high Christian status of the Annunciation and its devotion to the Mother of God greatly influenced the rituals of this day as well as caused the very name of the feast and led to certain features of the celebration. This concerns, first of all, the abolition of the dietary restrictions on that day, although the Annunciation generally comes on the Lent. Very often, the Volhynians considered the Annunciation to be related to Easter, as shown by the well-known folk remark: "*The weather of the Annunciation will be the same on Easter*".

Based on the ritual-customary celebration of the feast Annunciation on the territory of historical-ethnographic Volhynia, the article examine its ritual structure marked by syncretism, a combination of different, sometimes opposing values of motives.

On one hand Annunciation is considered to be one of the most unfavourable days of the year, as demonstrated by the presence in its custom structure numerous prohibitions and warnings regarding to the implementation of a number of activities. According to popular imagination, the violation of these taboos is very dangerous and usually causes harm.

However, the ritual of this holiday in Volhynia is not limited to only one of the prohibitions and restrictions. Annunciation is also an important landmark point in the agricultural calendar, because it is associated with the belief in the awakening of the earth, beginning of the real spring, best time for starting new agricultural season. This is proved by the Annunciation rituals, the main purpose of which is to ensure the well-being for the whole year.

It is also necessary to admit that, despite the fact that the Annunciation is one of the greatest Christian holidays of the year, its original Christian meaning is not noticeable.

Key words: folk calendar, Annunciation, customs, rituals, belief, traditional culture, Ukrainians, historical-ethnographic Volhynia.

REFERENCES

Agapkina, Tatiana. "Ocherki vesenney obryadnosti Polesia." V *Slavyanskiy i balkanskiy folklor. Etnolingvisticheskoye izucheniye Polesia*. Red. Nikita Tolstoy. Moskva: Indrik, 1995. 21–107. (in Russian).

Agapkina, Tatiana. *Etnograficheskiye svyazi kalendarnykh pesen. Vstrecha vesny v obryadakh i folklore vostochnykh slavyan*. Moskva: Indrik, 2000. (in Russian).

Agapkina, Tatiana. *Mifopoeticheskiye osnovy slavyanskogo narodnogo kalendarya. Vesenne-letniy tsikl*. Moskva: Indrik. 2002. (in Russian).

Arkushyn, Hryhorii. *Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok: u 2 t.* Lutsk: Redaktsiino-vydavnychyi viddil "Vezha" Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, 2000, t. 1. (in Ukrainian).

Benkovskiy, Ivan. "Narodnyya poveriya. suyeveriya i primety. priurochennyya k "Blagovishchenyu"." *Kiyevskaya starina* 80, kn. 5, otd. 2 (1903): 98–100. (in Russian).

Borysenko, Valentyna. "Povsiakdenna yizha i rytualni stravy." U *Kholmshchyna i Pidliashshia: istoryko-etnohrafichne doslidzhennia*. Red. Valentyna Borysenko. Kyiv: Rodovid, 1997. 219–222. (in Ukrainian).

Bratchikov, Aleksandr. "Domashnyaya zhizn volynskikh krestian. ikh nravy. obychai i predrassudki. Materialy dlya etnografii i statistiki." *Materialy dlya issledovaniya Volynskoy gubernii v statisticheskom, etnografiseskom, selsko-khozyaystvennom i drugikh otnosheniyakh* 2 (1869): 43–60. (in Russian).

Chubinskiy, Pavel. *Trudy etnograficheskо-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray, snaryazhennoy Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obshchestvom. Yugo-zapadnyy otdel. Materialy i issledovaniya*. Sankt-Peterburg: Tipografiya V. Bezobrazova i Komp., 1872, t. 3. (in Russian).

Davydiuk, Mykola. "Tradytsiine kharchuvannia volynian." *Narodna tvorchist ta etnohrafiia* 2 (2006): 61–70. (in Ukrainian).

Dykarev, Mytrofan. "Narodnyi kaliendar Valuiskoho povitu (Borysivskoi volosty) u Voronizhchyni." *Materyialy do ukrainsko-ruskoi etnologii* 6 (1905): 114–204. (in Ukrainian).

Folklorni ta etnohrafichni materialy, zibrani okremymy korespondentamy v Zhytomyrskii obl. 1923–1930. Arkhivni naukovi fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohii imeni M. T. Rylskoho NAN Ukrainy (dali – ANFRF IMFE). Fond 1-7, odynytsia zberezhennia 721. (in Ukrainian).

Halaichuk, Volodymyr. "Rizdviano-vodokhresni sviata v okolytsiakh Krementsia." *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna* 44 (2009): 226–240. (in Ukrainian).

Halytsko-ruski narodni prypovidky: u 3 t. Zibrav, uporiadkuvav i poiasnyv Ivan Franko. 2-e vyd. Lviv: LNU imeni Ivaha Franka, 2007, t. 1. (in Ukrainian).

Herus, Liudmyla. "Typy, formy, funktsii obriadovoho pechyva do dnia soroka sv. Muchenykiv, Blahovishchennia na Polissi (u konteksti slovianskoi tradytsii)." *Narodoznavchi zoshyty* 3–4 (2006): 521–528. (in Ukrainian).

Hlushko, Mykhailo. "Pokhodzhennia "polaznyka" yak zvychaiu zymovoi kalendarnoi obriadovosti ukraintsiv (nova kontseptsiia)." *Narodna tvorchist ta etnohrafiia* 3 (2003): 83–89. (in Ukrainian).

Hlushko, Mykhailo. *Henezys tvarynnoho zapriahu v Ukraini (Kulturno-istorychna problema).* Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2003. (in Ukrainian).

Hrinchenko, Borys. *Slovar ukrainskoi movy: v 4 t. Reprynt. vyd. za 1907–1909 rr.* Kyiv: Naukova dumka, 1996, t. 1. (in Ukrainian).

Krymskyi, Ahatanhel. *Zvenyhorodshchyna. Shevchenkova batkivshchyna z pohliadu etnohrafichnoho ta dialektychnoho: vidtvorennia z avtorskoho maketu 1930 r.* Cherkasy: Vertykal, vydavets PP Kandych S. H., 2009. (in Ukrainian).

Kurochkin, Oleksandr. "Kalendarni zvychai ta obriady." V *Ukraintsi: istoryko-etnohrafichna monohrafiia u dvokh knyhakh*. Red. Oles Poshyvailo. Opishne: Ukrainske narodoznavstvo, 1999, kn. 2. 297–332. (in Ukrainian).

Kutelmakh, Kornelii. "Ahrarni motyvy v kalendarnii obriadovosti polishchukiv." U *Polissia Ukrainy: materialy istoryko-etnohrafichnoho doslidzhennia*. Red. Stepan Pavliuk i Mykhailo Hlushko. Lviv: Instytut narodoznavstvo NAN Ukrainy, 1999, vyp. 2. 191–210. (in Ukrainian).

Kutelmakh, Kornelii. "Kalendarna obriadovist yak etnohenetychne dzherelo." V *Etnohenez ta etnichna istoriia naselennia Ukrainskykh Karpat: u 4 t.* Red. Stepan Pavliuk. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2006, t. 2. 473–557. (in Ukrainian).

Levkiyevskaya, Elena. *Slavyanskiy obereg. Semantika i struktura*. Moskva: Indrik, 2002. (in Russian).

Lysenko, Panas. *Slovnyk poliskykh hovoriv*. Kyiv: Naukova dumka, 1974. (in Ukrainian).

Maksymovych, Mykhailo. *Dni ta misiatsi ukrainskoho selianyna: etnohrafichna rozvidka*. Uporiad., per. z ros. Viacheslav Hnatiuk. Kyiv: Oberehy, 2002. (in Ukrainian).

Markevich, Nikolay. *Obychai, poveria, kukhnya i napitki malorossiyan*. Kiyev: Dobrovolnoye obshchestvo lyubiteley knigi USSR, 1991. (in Russian).

Matsiuk, Zoriana. *Iz narodu ne vykynesh: Dialektnyi slovnyk frazeolohizmiv*. Lutsk: Vezha, 2006. (in Ukrainian).

Nesen, Iryna. "Leleka v narodnykh uiavlenniakh Pravoberezhnoho Polissia." *Siverianskyi litopys* 5 (2008): 121–127. (in Ukrainian).

Onyshchuk, Antin. "Narodnyi kaliendar. Zvychai y viruvania, pryviazani do poodynokykh dniv u rotsi, zapysav u 1907–10 r. v Zelenytsy, Nadvirnianskoho pov[itu]… narodn[yi] uchytel." *Materiialy do ukrainskoi etnologii* 15 (1912): 32–61. (in Ukrainian).

Parkhomenko, Tetiana. *Kalendarni zvychai ta obriady Rivnenshchyny: materialy polovykh doslidzhen*. Rivne: Vydavets Oleh Zen, 2008. (in Ukrainian).

Pasternak, Yaroslav. "Zvychai ta viruvannia v s. Zibolkakh, Zhovkivskoho povitu." *Materiialy do etnolohii y antropolohii* 21–22 (1929): 321–352. (in Ukrainian).

Polovi etnohrafichni materialy do temy "Vesniana kalendarna obriadovist", zafiksovani Pukivskym Yuriiem Volodymyrovychem u Brodivskomu ta Radekhivskomu raionakh Lvivskoi oblasti. 7–16 lypnia 2011 r. Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka (dali – Arkhiv LNU imeni Ivana Franka). Fond R-119, opys 17, sprava 376-E. (in Ukrainian).

Polovi etnohrafichni materialy do temy "Vesniana kalendarna obriadovist", zafiksovani Pukivskym Yuriiem Volodymyrovychem u Slavutskomu raioni Khmelnytskoi oblasti. 11–25 lypnia 2007 r. Arkhiv LNU imeni Ivana Franka. Fond R-119, opys 17, sprava 187-E. (in Ukrainian).

Polovi etnohrafichni materialy do temy "Vesniana kalendarna obriadovist", zafiksovani Pukivskym Yuriiem Volodymyrovychem u Hoshchanskomu raioni Rivnenskoi oblasti. 3–17 lypnia 2009 r. Arkhiv LNU imeni Ivana Franka. Fond R-119, opys 17, sprava 297-E. (in Ukrainian).

Polovi etnohrafichni materialy do temy "Vesniana kalendarna obriadovist", zafiksovani Pukivskym Yuriiem Volodymyrovychem u Cherniakhivskomu, Volodar-Volynskomu ta

Chervonoarmiiskomu raionakh Zhytomyrskoi oblasti. 3–13 lypnia 2013 r. Arkhiv LNU imeni Ivana Franka. Fond R-119, opys 17, sprava 519-E. (in Ukrainian).

Polovi etnohrafichni materialy do temy "Vesniana kalendarna obriadovist", zafiksovani Pukivskym Yuriiem Volodymyrovychem v Ivanychivskomu raioni Volynskoi oblasti. 29–30 lypnia 2011 r. Arkhiv LNU imeni Ivana Franka. Fond R-119, opys 17, sprava 377-E. (in Ukrainian).

Prykmety, viruvannia, zvychai ta obriady, poviazani z vesnianymy sviatamy. Materialy zibrani riznymy zbyrachamy v riznykh oblastiakh Ukrainy. 1928–1929. ANFRF IMFE. Fond 1 (dod), odynytsia zberezhennia 309. (in Ukrainian).

Prykmety, viruvannia, zvychai ta obriady, poviazani zi sviatamy vesnianoho tsyklu. 1928–1929. ANFRF IMFE. Fond 1-3 (dod.), odynytsia zberezhennia 308. (in Ukrainian).

Shukhevych, Volodymyr. *Hutsulshchyna. 2-he vyd*. Verkhovyna: Zhurnal "Hutsulshchyna", 1999, ch. 4. (in Ukrainian).

Smoliak, Oleh. Vesniana obriadovist Zakhidnoho Podillia v konteksti ukrainskoi kultury. Ternopil: Aston, 2004, ch. 1. (in Ukrainian).

Strakhov, Aleksandr. *Kult khleba u vostochnykh slavyan. Opyt etnolingvisticheskogo issledovaniya*. Myunkhen: Otto Zagner, 1991. (in Russian).

Tolstaya, Svetlana. *Polesskiy narodnyy kalendar*. Moskva: Indrik. 2005. (in Russian).

Tolstoy. Nikita. "Blagoveshcheniye." V *Slavyanskiye drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar: v 5 t*. Red. Nikita Tolstoy. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1995, t. 1. 182–188. (in Russian).

Tyvodar, Mykhailo. "Vesniani skotarski sviata, obriady ta viruvannia naselennia Ukrainskykh Karpat (druha polovyna XIX – seredyna 40-kh rokiv XX st.)." *Narodna tvorchist ta etnohrafiia* 5 (1990): 32–39. (in Ukrainian).

Tyvodar, Mykhailo. *Etnohrafiia Zakarpattia: istoryko-etnohrafichnyi narys*. Uzhhorod: Grazhda, 2011. (in Ukrainian).

Usacheva, Vera. "Polaznik." V *Slavyanskiye drevnosti: etnolingvisticheskiy slovar: v 5 t*. Red. Nikita Tolstoy. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 2009, t. 4. 128–131. (in Russian).

Vasianovych, Oleksandr. "Meteorolohichni prykmety v narodnomu kalendari ukraintsiv Polissia." *Narodna tvorchist ta etnohrafiia* 2 (2005): 86–92. (in Ukrainian).

Vasianovych, Oleksandr. "Meteorolohichni znannia ta viruvannia ukraintsiv-polishchukiv, poviazani z dnem Blahovishchennia." *Zakhidne Polissia: istoriia ta kultura* 2 (2006): 211–216. (in Ukrainian).

Voropai, Oleksa. *Zvychai nashoho narodu. Etnohrafichnyi narys*. Kyiv: Oberih, 1993. (in Ukrainian).

Yasinskiy, Andrey. "Statisticheskoye opisaniye sela Yaroslavich Dubenskago uyezda." *Volynskiye gubernskiye vedomosti. Chast neofitsialnaya* 52 (1859): 111–112. (in Russian).

Zelenin, Dmitriy. *Opisaniye rukopisey Uchenogo arkhiva Imperatorskogo Russkogo Geograficheskogo Obshchestva*. Petrograd: Izdatelstvo Imperatorskogo Russkogo Geograficheskogo Obshchestva, 1914, vyp. 1. (in Russian).

Zubrytskyi, Mykhailo. "Narodnii kalendar, narodni zvychai i povirky, pryviazani do dniv v tyzhdny i do rokovykh sviat. (Zapysani u Mshantsi, Staromiskoho povitu i po susidnikh selakh)." *Materyialy do ukrainsko-ruskoi etnologii* 3 (1900): 33–60. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2015

Прийнята до друку 10.09.2015